

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРОЦЕДУРНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ
НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД****ORGANIZATIONAL AND PROCEDURAL PRINCIPLES OF PERFORMING REMOTE
NOTARY ACTIVITIES: FOREIGN EXPERIENCE**

**Пастух І.Д., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування
Національна академія внутрішніх справ**

У статті розглянуто зарубіжний досвід організаційно-процедурного забезпечення здійснення дистанційної нотаріальної діяльності. Звернуто увагу на те, що запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у такій класично паперовій сфері публічної діяльності як нотаріат наразі передбачає створення електронного реєстру нотаріальних дій, використання електронного цифрового підпису, перевірку нотаріального документа електронним ідентифікатором, створення електронного архіву. Водночас у зарубіжних країнах (Європейського Союзу, США та інших) набуває широкого поширення, дистанційний е-нотаріат. Констатується, що незважаючи на зроблені законодавчі кроки у цьому напрямку реальних підстав вважати, що така форма нотаріату буде швидко впровадження поки немає, але доцільно розуміти її зміст, риси та специфіку в контексті подальшої реформи нотаріату.

Розкрито зміст дистанційної нотаріальної діяльності, можливості її використання при вчиненні широкого кола нотаріальних дій (посвідчення свідчень під присягою, договорів, відмови від позову, угод про опіку над дітьми, фактів надання послуг у сфері господарської діяльності та інших правочинів).

Визначено переваги дистанційної нотаріальної діяльності перед її класичною моделлю: зручність та можливість віддаленого доступу до послуги, використання шаблонів, цифрових форм документів, більш дієвий захист від випадків шахрайства, використання додаткових електронних засобів безпеки та інші. Констатується, що процес створення електронного нотаріату тільки розпочинається, і безпосередньо пов'язаний із законодавчим забезпеченням майбутньої е-нотаріальної діяльності, як одного із напрямів реформування системи нотаріату.

Подальші дослідження цієї проблематики полягають у реформуванні нотаріату і приведенні його, з урахуванням зовнішньополітичного курсу України, до стандартів країн Європейського Союзу з обов'язковим дотриманням високих стандартів якості, ефективності та своєчасності нотаріальних дій, спрощення процедури їх надання з використання інформаційно-комунікаційних технологій, і, як наслідок, підвищення рівня забезпечення та захисту прав і законних інтересів осіб.

Ключові слова: дистанційна нотаріальна діяльність, нотаріат, е-нотаріат, нотаріальні дії, зарубіжний досвід, інформаційно-комунікаційні технології.

The article examines the foreign experience of organizational and procedural provision of remote notarial activities. Attention was drawn to the fact that the introduction of information and communication technologies in such a classically paper-based field of public activity as a notary currently involves the creation of an electronic register of notarial actions, the use of an electronic digital signature, verification of a notarial document with an electronic identifier, and the creation of an electronic archive. At the same time, remote e-notary is becoming widespread in foreign countries (the European Union, the USA, and others). It is noted that despite the legislative steps taken in this direction, there are no real grounds to believe that this form of notary will be quickly implemented, but it is advisable to understand its content, features and specifics in the context of the further reform of the notary.

The content of remote notarial activity, the possibilities of its use in the performance of a wide range of notarial actions (certification of affidavits, contracts, waiver of claims, child custody agreements, facts of providing services in the field of economic activity and other transactions) are disclosed.

The advantages of remote notary activity compared to its classic model are determined: convenience and the possibility of remote access to the service, the use of templates, digital forms of documents, more effective protection against cases of fraud, the use of additional electronic security tools, and others. It is noted that the process of creating an electronic notary is just beginning, and is directly related to the legislative provision of future e-notary activity, as one of the directions of reforming the notary system.

Further studies of this problem consist in reforming the notary and bringing it, taking into account the foreign policy course of Ukraine, to the standards of the countries of the European Union with the mandatory observance of high standards of quality, efficiency and timeliness of notarial actions, simplifying the procedure for their provision through the use of information and communication technologies, and, as a result, increasing the level of ensuring and protecting the rights and legitimate interests of individuals.

Key words: remote notary activity, notary, e-notary, notarial actions, foreign experience, information and communication technologies.

Постановка проблеми. Наразі в Україні відбувається реформа нотаріальної діяльності, що полягає у поступовому переході до єдиного нотаріату, одним із завдань якої є закріплення єдиного статусу нотаріуса, використання інформаційно-комунікаційних технологій при здійсненні нотаріальних дій за прикладом провідних країн як Європейського Союзу, так і усього світу, зокрема у формі он-лайн нотаріальної діяльності. Перші кроки у цьому напрямку тільки починають здійснюватись. Запровадження інструментів інформаційно-комунікаційних технологій у такій класично «матеріально-паперовій» сфері як нотаріат на початковому етапі передбачає створення електронного реєстру нотаріальних дій, використання електронного цифрового підпису, перевірку нотаріального документа електронним ідентифікатором, створення електронного архіву, а згодом – перехід до дистанційного е-нотаріату. Проте, незважаючи на зроблені законодавчі кроки у цьому напрямку реальних підстав вважати, що

дистанційний електронний нотаріат буде швидко впровадження поки немає, але передбачати відповідну модель, її риси та специфіку реалізації буде корисним з урахуванням наявного досвіду провідних країн світу.

Аналіз дослідження проблеми. Варто наголосити, що питанням правового регулювання здійснення нотаріальної діяльності, у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, приділяли увагу такі науковці як В. Баранкова, І. Гавловський, З. Журавльова, Л. Єфіменко, В. Клемпарська, В. Комаров, Т. Курило, І. Левченко, В. Марченко, В. Черниш, Л. Ясінська та інші. Однак вказані наукові праці окреслену проблематику висвітлюють в аспекті розгляду питань сучасного правового регулювання та перспектив розвитку електронного нотаріату, ґрунтовно не розглядаючи перспективи використання дистанційного е-нотаріату. Зазначені обставини дозволяють зробити висновок про необхідність комплексного дослідження окресленої проблеми.

Мета статті – розглянути зарубіжний досвід організаційно-процедурного забезпечення здійснення дистанційної нотаріальної діяльності, визначити перспективи його запровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Основний Закон України гарантує кожному громадянину право на професійну правничу допомогу. Реалізацію зазначеного права покликаний забезпечувати також нотаріат шляхом вчинення уповноваженими на це суб'єктами нотаріальних дій. Нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [1].

Нотаріальна діяльність забезпечує захист публічних інтересів фізичних та юридичних осіб, публічної адміністрації шляхом здійснення нотаріальних дій. Нотаріуси посвідчують численні угоди, пов'язані з обігом майна, що належить різним власникам, посвідчують правочини, забезпечують реалізацію права на спадщину, видають свідоцтва про придбання майна, видають посвідчені ними дублікати документів, посвідчують вірність копій документів, справжність підпису на них, посвідчують різноманітні факти тощо. Кожна особа має право звернутися до нотаріуса на підставі загальних законодавчих правил, що забезпечують визнання та захист прав.

Від якості роботи нотаріату залежать нормальне функціонування як публічно-правових так цивільних правовідносин, ефективність захисту майнових прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Вчинені нотаріусами нотаріальні дії гарантують доказову силу та публічне визнання нотаріально оформлених документів, оскільки вони здійснюються від імені держави.

Відповідно до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 «нотаріальні дії вчиняються у приміщенні державної нотаріальної контори, у державному нотаріальному архіві, приміщенні, яке є робочим місцем (конторою) приватного нотаріуса. В окремих випадках, коли фізична особа не може з'явитися в зазначене приміщення, а також коли того вимагають особливості посвідчуваного правочину, такі нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаними приміщеннями, але в межах нотаріального округу. Якщо ж така дія вчинюється поза приміщенням нотаріуса, то у посвідчувальному написі та в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій зазначається місце вчинення нотаріальної дії (удома, у лікарні, за місцезнаходженням юридичної особи тощо) із зазначенням адреси, а також причин, з яких нотаріальна дія була вчинена поза вказаними приміщеннями» [2]. Виходячи із положень законодавства про нотаріат, нотаріальні дії вчиняються при фізичній присутності нотаріуса та особи, яка звертається за ними.

Пандемія коронавірусу (COVID-19), з одного боку, стала причиною введення карантинних заходів та обмежень, соціального дистанціювання, обмеження для ведення господарської діяльності, з іншого боку, – сприяла адаптації працівників, у тому числі тих, хто надає публічні послуги, до дистанційної роботи, застосувавши інформаційно-комунікаційних технологій для продовження взаємодії з отримувачами послуг. Громадяни почали звикати до зручностей, які з'явилися з появою е-підпису, е-документу, і доволі часто вже не сприймають традиційний паперовий документообіг. У цьому зв'язку слід погодитись із думкою В. Марченка, що впровадження цифрового нотаріату – неминучий процес для України. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій диктує необхідність застосування новітніх підходів до організації діяльності: створення сучасної інституції, яка поєднає в собі як класичний спектр нотаріальних дій з використанням цифрових технологій, так і максимального комп-

лексу адміністративних послуг, що надаються фахівцями високого професійного рівня, без витрачання державних коштів чи коштів громад. Однак відсутність автоматизованого робочого місця нотаріуса (АРМ), дистанційної авторизації клієнтів за допомогою ЕЦП чи ID, обміну даними між реєстрами України, необхідність створення електронного реєстру вчинення нотаріальних дій та електронного нотаріального архіву, а також багато інших технологічних прогалин у сфері, що відповідає за обслуговування цивільного обігу, гальмують перехід України до цифрової економіки. Водночас варто зауважити, що все перелічене вище є в більшості держав латинського нотаріату, в тому числі в країнах пострадянського простору (наприклад, Естонія, Литва, Латвія, Грузія) [3].

Черговим кроком у цьому напрямку стали Правила формування та проведення перевірки нотаріального документа з електронним ідентифікатором, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 2022 р. № 745 [4]. Ними визначена процедура формування в Єдиній державній електронній системі е-нотаріату нотаріального документа з електронним ідентифікатором, а також його перевірки як нотаріусами, так і суб'єктами владних повноважень, іншими заінтересованими особами он-лайн за допомогою мобільного застосунку Дія через QR-код. Наразі, така можливість може бути використана при оформленні у нотаріуса довіреності, договору оренди транспортних засобів, посвідчення справжності підпису.

Водночас, у цій статті пропонується розглянути більш сучасну систему нотаріату – дистанційну онлайн-нотаріальну діяльність, що провадиться, зокрема, в країнах Європейського Союзу і яка стрімко поширюється.

Дистанційна нотаріальна діяльність (далі – ДНД) полягає у діях нотаріуса щодо віддаленого нотаріального посвідчення документів за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, електронного підпису, електронного документу, аудіовізуального зв'язку, електронної реєстрації та діловодства з метою верифікації особи. Ці технології дозволяють без зустрічі на робочому місці нотаріуса і особи, яка підписує документ, проводити нотаріальну дію на своєму цифровому пристрої, де б ці особи не знаходилися. Звісно, така можливість має бути передбачена відповідним законодавством країни про нотаріат. За допомогою технології ДНД підписання та нотаріальне завірнення документів стає більш зручним, ефективним та економічним. Її найчастіше використовують у сферах фінансових послуг (дійсність угоди, зміна бенефіціарів тощо), страхування, публічного управління (видача довіреностей), соціального забезпечення, здійснення господарської діяльності.

Необхідність створення та підписання відповідних документів досить часто виникає терміново, а традиційний процес нотаріального посвідчення може бути об'ємним і в кінцевому рахунку – несвоєчасним. ДНД значно прискорює такі процеси. Як правило, можливості ДНД використовуються при вчиненні таких нотаріальних дій як посвідчення: 1) свідчень під присягою або письмових заяв осіб, які підтвердили свою присягу, – є найпоширенішими нотаріально посвідченими документами у судових процесах, поряд із клопотаннями чи письмовими запитами від суду щодо винесення законного рішення; 2) договорів, на підставі яких передається право власності на нерухоме майно від однієї особи до іншої, інших операцій з нерухомістю; 3) відмови від позову; 4) угоди про опіку над дітьми колишнім подружжям, інших документів, необхідних для представлення в суді по сімейним спорам і у справах захисту дітей; 5) надання послуг у сфері господарської діяльності; 6) внутрішніх корпоративних, кадрових документів та деяких інших, що безпосередньо залежить від наявного законодавчого регулювання у країні.

Загалом правила здійснення ДНД у країнах, де вона використовується, є дуже схожими і передбачають: нота-

ріальну реєстрацію в державних реєстрах, використання інформаційно-комунікаційних технологій з функціями аудіо-відео передачі сигналу, використання технології аналізу облікових даних для встановлення особи, яка звернулась за вчиненням нотаріальної дії, застосування електронних підписів, електронних печаток і в деяких випадках цифрових сертифікатів, електронного документообігу, дотримання загальних принципів захисту персональних даних та конфіденційності.

Цікавим є той факт, що при здійсненні ДНД, з одно доку, не має значення, де знаходиться підписант, на території країни, де здійснюється нотаріальна дія чи за її межами, з іншого, – нотаріус, який надає відповідну публічну послугу, має перебувати в країні, де він зареєстрований. Крім цього, нотаріально посвідчений дистанційно та електронним способом документ має таку ж саму юридичну силу, як і паперовий, і повинен визнаватися таким на території цієї країни. Проте, існують певні виключення з цього правила, встановлені законом. Тому, особі, яка планує звернутися за вчиненням нотаріальної дії за допомогою ДНД, слід спочатку переконатися, що е-документ може бути використаний у тій чи іншій ситуації.

Які ж переваги має ДНД порівняно з класичними нотаріальними діями? По-перше, це зручність та значне розширення доступу до послуги для її споживачів – можливість віддалено підписувати та нотаріально посвідчувати угоди та інші документи, не приїжджаючи до нотаріальної контори, що є зручним особливо для людей з обмеженими фізичними можливостями, осіб, які не мають достатньо часу або можливості приїхати, щоб зустрітися з нотаріусом, або якщо такі особи є підписантами багатосторонньої угоди і знаходяться територіально віддалено один від одного. По-друге, можливість використання шаблонів, цифрових форм документів, які потребують нотаріального посвідчення. По-третє, зменшення випадків шахрайства, оскільки під час вчинення нотаріальної дії можна перевірити особу, яка підписує документ, і нотаріуса, що вони є належними суб'єктами, оскільки перевірка особи здійснюється не тільки за допомогою документа, що посвідчує особу, також здійснюється автентифікація особи на основі знань, наприклад, особи повинні правильно відповідати на низку особистих запитань, відповіді на які перевіряються з наявними базами даних, до яких є доступ у нотаріуса. Такі дії дозволяють додатково ідентифікувати особу, яка звернулась за вчиненням нотаріальної дії, ще до безпосереднього спілкування. «Для підтвердження особи нотаріуса використовуються електронні сертифікати, які є необхідним елементом кожної нотаріальної дії захищають документ від його підробки. виключно нотаріус повинен залишатися відповідальним за ідентифікацію сторін, навіть якщо він вирішить діяти за допомогою цифрових інструментів. Більше того, нотаріус повинен мати можливість обрати інструменти, що використовуються для перевірки ідентичності сторін, як через особисте знання сторін, так і за допомогою методів цифрової ідентифікації в рамках, встановлених відповідним законодавцем» [5]. По-четверте, використання додаткових засобів безпеки, що дозволяють підтвердити чинність підписаного та нотаріально посвідченого документа: а) електронної печатки, що допомагає виявити можливі зміни в посвідченому

документі (в деяких країнах встановлена вимога застосування е-сертифікату для кожної нотаріальної дії); б) фіксації нотаріальної дії в електронному реєстрі з додаванням аудіовізуального запису її здійснення, що підтверджують факт цієї публічної послуги. По-п'яте, це зручність пошуку нотаріуса, який має право здійснювати ДНД. Для цього можуть бути створені спеціалізовані сайти. Наприклад, відомим є сайт Ноутері24, який став першою європейською нотаріальною платформою, яка дозволяє будь-якій особі чи компанії отримати свої документи легально завіреними он-лайн. Вона допомагає зробити нотаріальне посвідчення більш зручним, безпечним і доступним для перевірки, не виходячи з дому чи офісу за допомогою комп'ютера чи мобільного пристрою через захищений нотаріальний онлайн-портал [6].

Стосовно використання ДНД існують певні застереження, які слід враховувати при формуванні національного законодавства про дистанційні нотаріальні дії. Як слушно зазначають у Керівництві з дистанційного нотаріального посвідчення, необхідно враховувати вплив впровадження дистанційних автентичних документів на правила, що регулюють територіальну юрисдикцію нотаріусів. Оскільки кіберпростір не має кордонів, доведеться, можливо, врахувати нові сполучні фактори для відеоконференцій або будь-яких інших засобів автентифікації, заснованих на електронних технологіях, включаючи, наприклад, місце проживання або громадянство заявників, або місце знаходження власності, що є предметом угоди. Територія юрисдикції нотаріуса може бути розширена згідно з концепцією «розширеної нотаріальної контори»: у цьому випадку місцем виконання нотаріальної дії буде місце, де знаходиться нотаріальна контора, за умови, що вона знаходиться в територіальних межах, встановлених національним законодавством, незалежно від фактичної геолокації сторін нотаріальної дії [5].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що ДНД надає фізичним та юридичним особам передові та технологічно інноваційні інструменти найвищої безпеки та зручності для отримання нотаріальних публічних послуг. Такі послуги, що вже надаються нотаріусами у зарубіжних країнах, гарантують неупередженість, законність та ефективність, що є необхідними основами довіри до системи нотаріату.

Наразі процес цифровізації нотаріальної діяльності в Україні перебуває у зародковому стані, оскільки тільки розпочинається, вважаючи на прийняті закони України «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронні довірчі послуги», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», а створення електронного нотаріату, пов'язаного із законодавчим забезпеченням майбутньої ДНД має стати одним із основних напрямів реформування системи нотаріату і приведенні його, з урахуванням зовнішньополітичного курсу України, до стандартів країн Європейського Союзу з обов'язковим дотриманням високих вимог щодо якості, ефективності та своєчасності нотаріальних дій, спрощення процедури їх надання з використання інформаційно-комунікаційних технологій, і, як наслідок, підвищення рівня забезпечення та захисту прав і законних інтересів споживачів нотаріальних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про нотаріат : Закон України від 2 верес. 1993 р. № 3425-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
2. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>.
3. Марченко В.М. Нотаріат у фокусі реформ. Юридична Газета online. URL: http://npu.in.ua/smiaboutnotary/yurgazeta_020917#.
4. Про затвердження Правил формування та проведення перевірки нотаріального документа з електронним ідентифікатором : постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 2022 р. № 745. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/745-2022-%D0%BF#Text>.
5. Керівництво з дистанційного нотаріального посвідчення. Текст затверджений Керівною радою Міжнародного союзу нотаріату 26 лютого 2021 р. URL : <https://npu.ua/wp-content/uploads/2021/03/distance-notary.pdf>.
6. Нотаріальна платформа Notary24. URL : <https://notary24.com/>.